

SÜRDÜRÜLEBİLİR GIDA ÜRETİMİ VE MONOPOL OLUŞUMLARIN ENGELLENMESİNDE KAMUNUN ETKİNLİĞİ: ZİNCİR MARKETLER ÖRNEĞİ

Yasemin DEMEZ¹

Burak ÖKDE²

Özet

Monopol olarak adlandırılan aksak rekabet piyasaları birçok türüyle gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ekonomilerde görülmektedir. Rekabeti bozucu bu oluşumların önüne geçmek ve ekonomik yapı içerisinde var olanların ise ekonomiye verdikleri veya muhtemel politika yapımcıların öncelikli görevlerinden biridir. Serbest piyasa ekonomisinde kaynakların etkin bir şekilde dağılımı istikrarlı ve güçlü bir ekonominin çekirdeğini oluşturur. Gıda ve tarım üretiminde de istikrarlı ve verimli büyüme rekabet koşullarının sağlıklı işlemesine bağlıdır. Yeterli üretimin sağlanamamasında yanlış politikalar etkili olmaktadır. Sınırlı üretim, pazarlama aşamasında rekabet sürecinin aksamaması ile birleşince fahiş fiyatlar ortaya çıkmaktadır. Kamu sektörü bu sorunla mücadele etmek için üretimden tüketime geçen süreçte çeşitli tedbirler alır. Bu çalışmada monopol piyasalarının oluşumları piyasa başarısızlıkları temelinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son dönemde Türkiye’de beş büyük markete kartel cezası kesilmesi de bu bağlamda incelenmiştir. Sonuç olarak monopolün piyasa gücünü kırmada kullanılan politikaların ekonominin dinamiklerine uygun ve sektörel olarak iyi belirlenmesi, monopolü önlemeye yönelik etkin politika olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Aynı zamanda kamu sektörünün fahiş fiyatlarla mücadelesinin tarımsal üretimin teşviği ve planlanması ile daha başarılı olabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Monopol, Aksak Rekabet, Sürdürülebilir Üretim, Kartel, Kamu Teşvikleri

SUSTAINABLE FOOD PRODUCTION AND PUBLIC EFFECTIVENESS IN PREVENTION OF MONOPOLIES: THE CASE OF CHAIN MARKETS

Abstract

Imperfect markets, called monopoly, are seen in all developed and developing economies with many types. It is one of the primary tasks of policy makers at the micro level to prevent these formations that distort competition or to overcome the existing ones without harming the economic structure and units. Because the efficient distribution of resources in a free market economy forms the core of a stable and strong economy. Stable and efficient growth in food and agricultural production also depends on the healthy functioning of competitive conditions. Lack of production is due to wrong policies. When limited production is combined with the disruption of competition in the marketing process, exorbitant prices arise. In order to combat this problem, the public sector takes various measures in the process from production to consumption. In this study, the formation of monopoly markets has been tried to be revealed on the basis of market failures and it has been tried to theoretically reveal how the market power of monopoly can be broken. Recently, cartel fines for five big chain stores in Turkey have also been examined in this context. As a result, the determination of the policies used to break the market power of monopoly in accordance with the dynamics of the economy and in terms of sectors clearly revealed that it is the most effective policy to prevent monopoly. At that, it is evaluated that the struggle

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Hakkari Üniversitesi, Maliye Bölümü, Hakkari, Türkiye. y.b.demez@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4235-4750

² Dr. Öğr. Üyesi, Hakkari Üniversitesi, Maliye Bölümü, Hakkari, Türkiye. burakokde@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0314-1293

of the public sector with exorbitant prices can be more successful with the incentive and planning of agricultural production.

Keywords: Monopoly, Imperfect Competition, Sustainable Production, Cartel, Public Incentives

GİRİŞ

En genel anlamıyla piyasa, alıcı ve satıcıların mübadele yapmak amacıyla bir araya geldikleri yere denilmektedir. Bu açıdan alıcı ve satıcıların sayısı (atomisite), piyasa ve birbirleri hakkındaki bilgi düzeyleri (şeffaflık), malın türü (homojenlik) ve piyasaya giriş çıkış serbestliği (mobilité) gibi özellikler piyasaların türünü belirlemektedir. Piyasaların birçok çeşidi olmakla birlikte en ideal denilebilecek piyasa türü tam rekabet piyasasıdır. Aslında gerçek hayatta tam rekabet piyasasına uyumlu bir piyasa örneği vermek oldukça güçtür. Mevcut piyasa ekonomisinde tam rekabet piyasasından belirli nedenlerle sapmalar olur. Bu piyasalar aksak ya da eksik rekabet piyasaları olarak adlandırılır (Öztürk ve Bayraktar, 2009:75; Turanlı, 2006:258).

Aksak rekabet piyasalarının ortaya çıkması aslında tam rekabet piyasa koşullarının (atomisite, şeffaflık, mobilité ve homojenlik) bir ya da birkaçından sapmaların olması neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu piyasalar literatürde monopol, düopol, oligopol ve monopolcü rekabet piyasaları olarak kategorize edilmektedir. Bu piyasa türlerinden monopol piyasası, ideal piyasa olarak varsayılan tam rekabet piyasasının aksine fiyat rekabetinin olmadığı ve piyasaya giriş çıkışların sınırlandırıldığı uç bir piyasa türünü temsil eder (Ünsal, 2010: 376). Bu açıdan piyasa rekabet koşullarının ve piyasa başarısızlıklarının incelenmesinde monopol piyasası önemli bir handikap olarak karşımıza çıkmaktadır.

Monopol iktisat literatüründe giriş engellerinin olduğu bir endüstride tek bir firmanın yakın ikamesinin olmadığı bir mal ya da hizmeti ürettiği ve sattığı piyasa olarak tanımlanmaktadır. Fakat bu tanım dinamik bir yapı içerisinde gelişen serbest piyasa ekonomisi açısından değerlendirildiğinde yetersiz kalmaktadır. Çünkü küreselleşen dünya düzeninde herhangi bir endüstri içerisindeki birçok firma monopol özellikleri gösterebilmektedir. Örneğin marka ve kalite algısını ekonomik birimlere kabullendiren bir firma endüstri içerisinde piyasa fiyatını belirleyici bir rol üstlenebilmektedir. Bu açıdan Klasik iktisadın kurucusu Adam Smith, arz üzerindeki kısıtlamaların tamamını monopol olarak değerlendirmektedir. Bu tanım Neo-Klasiklerin ikamesi olmayan bir mal ya da hizmeti üreten firma tanımından daha geniş bir tanıma kapsar. Smith bu tanımla aslında monopolün ortaya çıkmasına neden olan (devletin yasama gücü ile ortaya çıkardığı tekeller gibi) birçok etkenin de varlığını ortaya koymaktadır (West, 1978: 841). Nitekim monopol oluşumlar belirli nedenlerle piyasaya giriş çıkışların engellendiği ya da kısıtlandığı durumlarda ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada monopol piyasası ve bu piyasanın ortaya çıkış nedenlerini ortaya koyarak kamunun monopol piyasa oluşumundaki konumunun ortaya koyulması hedeflenmektedir. Araştırmanın temel amacı, rekabeti bozarak toplumsal refahı azaltıcı etki yaratan monopol piyasa oluşumlarının bertaraf edilmesinde kamusal müdahalenin gerekliliğini belirlemektir. Bu bakımdan öncelikle monopol piyasaları ve monopol piyasalarının oluşumu incelenmiş daha sonra piyasa başarısızlıkları temelinde kamunun bu oluşumlara yönelik müdahale yöntemlerinin etkinliği tartışılmıştır. Bu bağlamda ulusal perakende zincirlerine kesilen kartel cezaları düzenleyici bir müdahale yöntemimi yoksa rekabeti bozucu bir hamle mi? Sorusuna cevap aranarak konu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

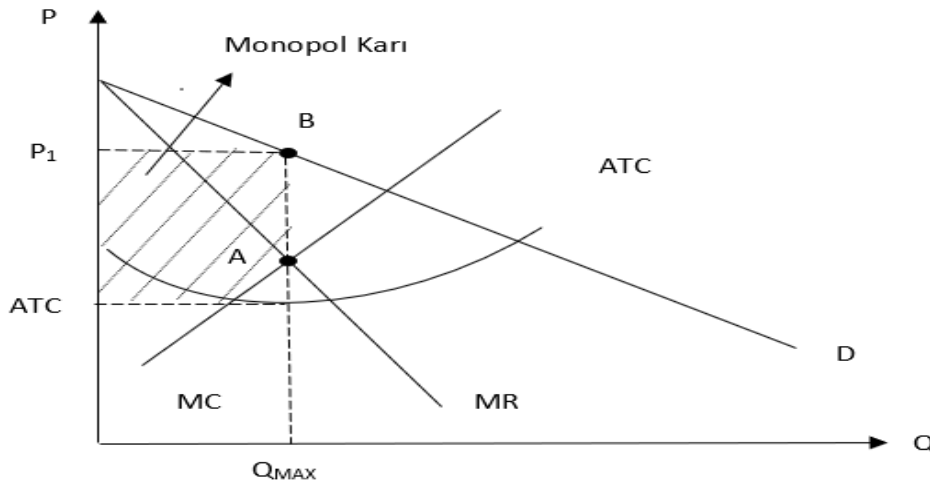
MONOPOL PİYASASI VE MONOPOL PİYASASININ OLUŞUMU

Piyasa rekabetinin çeşitli nedenlerle bozulmasıyla meydana gelen monopol yapılarla mücadele edilebilmesi için bu piyasa yapısının çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu bakımdan monopol piyasa ve piyasa oluşumları üzerinde durmak gerekmektedir.

Monopol Piyasası

Monopol piyasalar genellikle tek bir firmadan oluşmakta ve bu piyasalarda yakın ikamesi olmayan mal üretimi ve satışı yapılmaktadır. Bu piyasalara giriş çıkışlar da engellenmiş durumdadır. Bu anlamda monopol piyasa rekabetin olmadığı bir piyasa türüdür ve monopol firma aynı zamanda endüstriyi de temsil etmektedir. Monopol piyasalar belirli koşullar altında ortaya çıkarlar. Monopol firmanın ürettiği malın talep esnekliğinin düşük olması monopol piyasa oluşumlarının ön koşuludur. Diğer bir ifadeyle monopolün ürettiği malın insanların kolay vazgeçemeyecekleri bir ihtiyaca yönelik olması gerekir. Üretilen malın dayanıklı olması ve talep miktarının çok yüksek olması hem monopolün oluşmasında hem de monopol gücünün artmasında önemli etkenlerdir (Özdemir vd., 2012: 274). Şekil-1 monopol firmanın anlaşılması bakımından oldukça önemlidir.

Şekil 1. Monopol Firma Karı

Not: Yukarıdaki şekilde P Fiyatı, ATC Ortalama Toplam maliyeti, MR Marjinal Geliri, MC Marjinal Maliyeti, D Talebi, Q Miktarı göstermektedir.

Kaynak: (Tunç, 2019: 147).

Şekil-1’de monopol firmanın karı gösterilmektedir. Karını maksimize etmek isteyen firmanın öncelikle üretim düzeyini belirlemesi gerekir. Bilindiği gibi optimal üretim düzeyi marjinal maliyetin (MC) marjinal gelire (MR) eşit olduğu yerde meydana gelir. Eğer üretim düzeyi Q_{MAX} seviyesinin solunda kalırsa bu durumda $MR > MC$ ’dir. Bu durumda firma üretimini artırır. Bu durum $MR < MC$ ’den büyük oluncaya kadar devam eder fakat bu durumda firma karlılığı düşük olur. Çünkü üretimdeki bir birimlik azalma neticesinde maliyette elde edilen tasarruf kaybedilen gelirin üzerine çıkacaktır. Bu durumda firma üretimini azaltır. Bu durum $MC = MR$ oluncaya kadar devam eder.

Aslında kar maksimizasyonu tam rekabetçi firmalar için de aynıdır fakat tam rekabet piyasasında $P = MC = MR$ iken monopol piyasasında $P > MR = MC$ ’dir. Bu durumdaki fiyat monopolün ürettiği mala yönelik piyasadaki alıcıların almaya razı oldukları seviyeyi temsil etmektedir (Mankiw, 2014:324). Bu açıdan monopolün kar maksimizasyonunu fiyat farklılaştırması ile yaptığı açıkça anlaşılabilir. Fakat bu durumda monopol bir refah kaybına neden olur. Marjinal maliyetin üzerinde gerçekleşen fiyat kaynak dağılımındaki etkisizliğe işaret etmektedir (Carlsson, 1972:472). Kaynak tahsisindeki bozulma üretici ve tüketici artığı yoluyla ortaya çıkmaktadır. Kaynak dağılımındaki bozulma sürecinde üretici ve tüketici artıkları arasında bazı geçişler olsa bile tam olarak birbirlerini karşılamazlar. Kaynak dağılımındaki bu etkisizlik ile meydana gelen kayıplara dara kaybı denir. İşte bu dara kaybının büyüklüğü toplumsal refah kaybının boyutunu vermektedir (Pamuk, 2009:24-25).

Monopol Piyasasının Oluşumu

Monopol piyasalarının ortaya çıkmasında birçok etken vardır. Tüm bu nedenlerin ortak noktası piyasaya giriş çıkışların engellenmesi ile ilgili olmasıdır. Genellikle firmalar rekabeti üç farklı iş modeli ile yöneterek monopol yapıları ortaya çıkardıkları görülmektedir. İlk olarak karteller oluşturularak fiyatları karlı hale getirecek seviyelerde sabitlerler. Karteller, birden fazla kar amaçlı işletmenin yer aldığı piyasalarda, firmaların karlarını artırmak amacıyla satış fiyatları veya üretim miktarları gibi konularda işbirliğine gitmeleri ile ortaya çıkar. Bu iş birlikleri sonrasında oligopol piyasasındaki firmalar bir çeşit monopol piyasa oluşturmuş olurlar (Ison ve Wall, 2007: 503). İkinci olarak yırtıcı model denen yöntem ile güçlü firmalar rakiplerini iflas ettirir ve pazarlarını ele geçirir. Böylece piyasadaki tek firma olur. Son olarak ise finans modeliyle oran savaşlarına maruz kalan rakip firmaları, fiyat rekabeti kendilerini yok etmeden önce dostane bir şekilde rakip firma ile birleştirerek monopol yapılar ortaya çıkmaktadır (Dobbin ve Dowd, 2000: 633). Monopol piyasaların oluşma nedenleri aşağıdaki gibi kategorize edilebilir.

- Yapısal nedenler: Piyasadaki rakiplerini otomatik olarak saf dışı bırakan nedenlerdir. Bunlardan ilki ölçek ekonomileridir. Firmanın sahip olduğu büyük ölçek yapısı diğer firmaların başlangıç maliyeti açısından sektöre girmelerini engeller. Diğeri ise maliyet avantajıdır. Bir firma bir malın üretimini teknolojik ya da başka sebeplerle daha ucuza üretmenin bir yolunu bulmuş ise rakiplerini piyasanın dışına itmesi durumunu ifade eder.
- Stratejik sınırlamalar: Bazı monopol yapıların kendi pazarlarına diğer firmaların girmesini engellemek amacıyla düşük fiyat politikası ile aynı pazara girmek isteyen firmaları dışlaması olarak tanımlanır.
- Siyasi nedenler: Devlet belirli alanlarda bir firmaya belirli ayrıcalıklar tanıyarak o firmanın monopol olmasına neden olabilir. Örneğin ilaç sektöründeki firmaların ellerindeki ithalat lisansları diğer firmaların o ilacı ithal etmelerini engellemekte bu durum da firmanın monopol olmasına neden olmaktadır.
- Patentler ve fikri-sınai mülkiyet hakları: Firmaların ellerinde bulunan patentler diğer firmaların bu malı üretmesini engellediği için monopol firma haline gelir. Fikri sınai mülkiyet hakları da böyledir. Örneğin petrol ve bazı metallerin çıkarılması ve işlenmesi devlet tarafından bazı firmalara tanınan haklarla yapılabilmektedir (Ahlersten, 2008: 80).

Bazı firmaların piyasa gücünü elde etmek diğer bir ifadeyle monopolcü kar almak amacıyla fiyat ve üretim miktarı konularında birlikte karar almak için oluşturdukları yapılar vardır. Bunlara Kartel denir. Karteller tek firma değildirler fakat birlikte hareket ederek fiyat ve piyasadaki talebe yönelik ortak üretim miktarını belirleyebilirler. İşte bu durum her ne kadar oligopol piyasa teorileri içinde yer alsın da kısmen bir tekel oluşuma örnek teşkil etmektedir. Örneğin OPEC, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'dür. OPEC uluslararası boyutta bir karteldir (Yıldırım, vd., 2012: 149).

Yukarıda sayılanlar dışında devletin bazı sektörlerde, ekonomide fiili olarak yer alması da monopol oluşumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Türkiye'de ekonomik siyasi ve sosyal nedenlerle kurulmuş olan Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT); ekonomik faaliyet yapmak için devlet ya da başka kamu kuruluşları tarafından kurulan, sermayesinin tamamı ya da büyük çoğunluğu kamuya ait olan, denetimi devlet tarafından yapılan, üretilen mal ve hizmetlerden faydalanmak amacıyla karşılık ödenmesi gerekli olan işletmelere denilmektedir (Karluk, 1994:5). Bu kuruluşların ortaya çıkmasındaki temel amaç hem üretim yapısı hem de istihdam sağlayarak toplumsal refahı artırmaktır. Bu nedenle kar

maksimizasyonu hedeflenmemektedir. Ayrıca gerçekten KİT'ler oldukça büyük ölçekli yatırımlardır. Bu nedenlerden dolayı piyasadaki KİT'lerin ürettiği mallara yönelik olarak rekabet yapısını bozucu etkisi vardır. Özellikle bu nedenle uzun yıllar KİT'lerin özelleştirilmesinin gerekliliği konusunda büyük tartışmalar yaşanmıştır. Sonunda neredeyse Türkiye'deki KİT'lerin tamamı özelleştirilmiştir.

Piyasa Başarısızlıkları ve Monopol Piyasası

Piyasa insan ihtiyaçlarını karşılayacak olan kaynakların dağılım mekanizmasıdır. Faydalarını maksimize etmek isteyen tüketicilerle karını maksimize etme arzusunda olan üreticilerin bir araya geldikleri yerdir. Piyasada tam rekabet koşulları hakimse optimum kaynak dağılımı kendiliğinden sağlanır. Gerçek hayatta bu durumun sağlanması bir kişinin refahını azaltmaksızın bir diğ erinin refahını artırmanın mümkün olmayacağı varsayımı altında pareto etkin, diğ er bir ifadeyle birinci en iyi kaynak dağılımı ilkesi geçerli olması ile mümkündür. İşte bu pareto optimal kaynak dağılımının sağlanamama durumu piyasa başarısızlığı olarak tanımlanır (Öztürk, 2004: 173-174). Bu durum genellikle monopol gibi eksik rekabet piyasalarından kaynaklanmaktadır. Bu durumda Klasik ekolün piyasa mekanizmasının işleyişinin temelinde yer alan argümanı yani fiyat mekanizması işlevselliğini yitirmekte ve kaynak tahsisinde etkin bir rol üstlenememektedir. Bu durumda da devletin müdahalesi kaçınılmaz olmaktadır (Wallis ve Dollery, 1999:9).

İşlevsel olmayan bir piyasa sistemi, yüksek istihdam ve sürdürülebilir ekonomik büyüme elde etmek için caydırıcıdır. Bu, piyasa başarısızlıklarının mevcudiyetinde, piyasanın kaynakları üretken sektörlere verimli bir şekilde tahsis etme konusundaki serbest idaresinin bozulduğu ve sonuçta ortaya çıkan etkinin büyüme performansında bir bozulma ve yüksek işsizlik olasılığı olduğu zeminine bağlıdır. Özünde, iyi işleyen bir piyasa sistemi, istihdam yaratılması ve sürdürülebilir ekonomik büyüme için bir ön koşuldur (Jackson ve Jabbie, 2019: 4).

Sorunun çözümündeki kilit nokta monopolün talep eğrisinin katı olmasıdır. Bu açıdan tüketicilerin isteklerinin çok iyi tespit edilmesi gerekir. Çünkü bir monopolün daha esnek bir talep eğrisi ile karşı karşıya kalması piyasa gücünü zayıflatacaktır. Bu durum öncelikle tüketicilerin zevk ve tercihlerine bağlıdır. Tüketicilerin bir malı almak için gösterdiği istek ve arzu düzeyi talep eğrisinin de esnek olması anlamına gelir. Monopol firmanın ürettiği mal ve hizmetin daha iyi ikamesinin üretilmesi ve piyasaya benzer mal ve hizmetlerin satışını yapan daha fazla firmanın girmesi monopolün piyasa gücünü zayıflatacaktır (Perloff, 2017: 404).

Piyasada rekabetin ve kaynak dağılımında etkinliğin bozulmasında önemli bir etken ölçek ekonomileridir. Üretim düzeyinin artması maliyetleri düşüreceğ inden firmalar bu durumu monopol piyasa benzeri davranışlar göstererek avantajlarına kullanmaktadır (Akça, 2011: 181).

Monopol piyasada faaliyet gösteren firmalar, karlarını artırmak amacıyla üretim düzeylerini azaltarak, fiyatlarını yükseltmeyi tercih ederler. Bu durum maliyetlerini azaltıp, gelirlerini artırmakla sonuçlanmaktadır. Bu durumun olumsuz etkileri toplumsal olarak görülebilir. Bu nedenle eğer üretilen ürün toplumsal açıdan zorunlu bir ihtiyaca yönelik ise, aşırı kar elde etme amaçlı faaliyetlerin topluma verebileceği zararların önüne geçebilmek için bu ürünün üretimi devlet tarafından gerçekleştirilmelidir (Şener, 2011: 7-8).

SÜRDÜRÜLEBİLİR GIDA ÜRETİMİ İÇİN MONOPOLLE MÜCADELE

Sürdürülebilir gıda üretiminin sağlanmasında en önemli faktörlerden biri gıda güvencesi sağlanmasıdır. Bu nedenle talep edilen gıdaların düzenli olarak temin edilebilmesi, ihtiyaç duyulan besin değerlerine sahip olabilmek için gelir düzeyinin yeterliliği, sağlıklı beslenme bilgisi ile temiz ve sağlıklı suya erişim imkanlarının yeterli düzeyde olması gerekmektedir (Kıymaz ve Şahinöz, 2010: 4).

Türkiye’de de etkileri görülen ve 1980’li yıllardan itibaren dünya çapında hızla yayılan neoliberal politikalar, uluslararası kuruluşlar tarafından da desteklenmiştir. Bu durum sonucunda özelleştirmeler hız kazanmış ve serbest piyasa yaklaşımı etkin bir konuma ulaşmıştır. Yaşanan süreç tarım sektörünü de etkisi altına alarak, kırsal üretimi ve küçük aile işletmelerinin mücadelesini zorlaştırmıştır (Turmuş Binici, 2022: 38). Özel şirketlerin aşırı güçlenerek kamusal denetimi zorlaştırması küreselleşme ile iyice belirgin hale gelmiştir. Bu şirketler artık küresel ölçekte ekonomileri yönlendirebilecek kadar büyümüşlerdir (Ener ve Demircan, 2006: 211).

Türkiye açısından gıda ve tarımsal üretim ekonomik olduğu kadar toplumsal öneme de sahiptir. Bununla birlikte söz konusu sektörde çeşitli eksiklikler göze çarpmaktadır. Üretimde yaşanan verimlilik sorunlarının yanında üreticilerin yeterince örgütlenememesi ve son tüketiciye ulaşmada gözlemlenen sıkıntılar üreticiler için olduğu kadar tüketiciler için de olumsuz etkilere neden olmaktadır. Tarımsal üretimde etkinlik, verimlilik, pazarlama vb. sorunlarını çözemeyen Türkiye, gıdada sürdürülebilirliğin sağlanmasında riskli bir konumda olup, dış şoklara da daha açık hale gelmektedir (Günaydın, 2006:12).

Ancak gıda üretiminde sürdürülebilirliğinin sağlanmasında karşılaşılan sorunlar Türkiye’ye özgü değildir. Gelişmiş ülkelerde dahi gıda üretimi merkezileşerek, gıda üreticileri ile son tüketici arasında çok uluslu şirketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Orta çıkan araçlar tüketim aşamasına kadar olan zincirin uzamasına neden olmuştur. Bununla birlikte elde ettikleri güçle aynı zamanda perakende sektöründe de yer alarak belirleyici konuma gelmişlerdir (Heinberg ve Bomford; 2016; 12-13).

Türkiye’de de uygulanan tarım politikaları sonucunda büyük ölçekli tarımsal üretim desteklenir hale gelmiştir. Bu durum kırsal üretimi ve pazarlama imkanlarını da zor duruma sokmaktadır. Küçük üreticilerin desteklenmesi ve aracısız olarak ürünlerini satma imkanlarının getirilmesi merkezi ve yerel yönetimler tarafından göz ardı edilmektedir (Temürcü, 2021: 2).

Gıda alanında ortaya çıkan büyük ölçekli firmalar, yalnızca tedarik ve pazarlama alanlarında faaliyet göstermemektedir. Tarlanın sürülmesine yarayan makinelerden, tohum üretimine, verimi etkileyen gübrelemeden zirai ve hayvansal ilaçlara, hayvan besinlerinden hayvan yemlerine kadar gıda üretimi ve güvenlik zincirinin içinde yer almaktadırlar (Yücel, 2021: 45). Bu durum gıda tedariki ve perakendeciliği ile de birleşince büyük ölçekli firmaların sürdürülebilir gıda alanında etkileri artmaktadır.

Tüketim alışkanlıklarının değişmesi de perakende sektöründe etkili olmaktadır. Çeşitli sebeplerden dolayı tüketiciler bakkallar yerine süpermarketleri tercih etmektedirler. Fiyat karşılaştırması yapılabilmesi, ürün çeşitliliği sunması, farklı kalitede ürünlere ulaşılabilmesi, promosyon veya indirim imkanları bu marketlere talebi artırarak ulusal çapta hızla yayılmalarına neden olmuştur (Akal ve Terzi, 2015: 105).

Çeşitli nedenlerle büyük perakendecilerin hızla büyümeleri ve yaygınlaşmaları piyasa fiyatını etkileme gücünü de beraberinde getirebilir. Bu durum tam rekabet piyasasından uzaklaşmaya, dolayısıyla da fiyat oluşumlarında aksak rekabet piyasalarına özgü

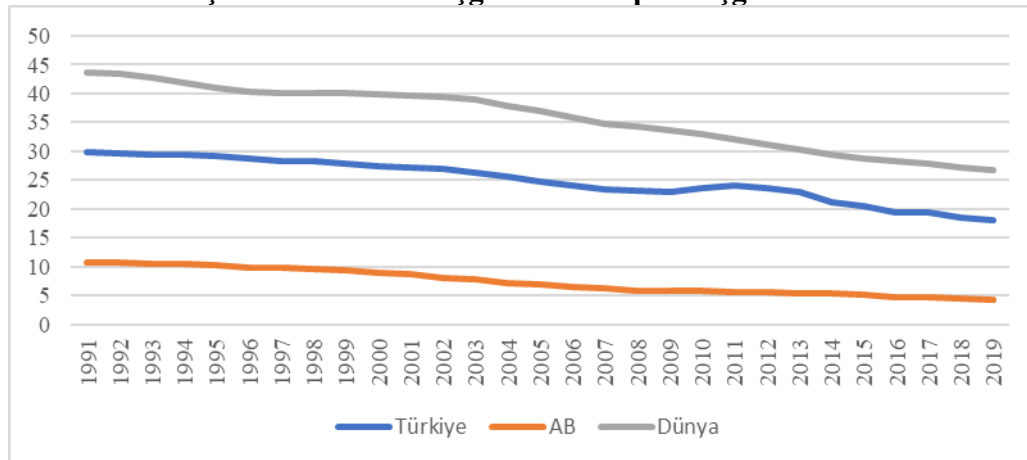
durumların yaşanmasına neden olabilir. Bu durum da kar artışı anlamına gelmektedir (Öztürk ve Bayraktar, 2009: 79).

Tam rekabet piyasasını bozacak her türlü girişim günümüz ekonomik sisteminde suç olarak kabul edilmektedir. Fiyatların artmasına veya kalitenin düşmesine neden olacak girişimler, ekonomik suç olmasının yanında bireylerin özgürce ve eşit olarak güvenilir gıda tüketiminin önüne geçmeleri noktasında da tutarsızlık göstermektedir (Pike, 2021: 9).

Piyasada rekabetin bozulmasının nedenleri bölgeden bölgeye, kırsal ve kentsel alanlar arasında, sektörler arasında veya bir sektör içindeki bireysel işletmeler arasında farklılık gösterebilir. Ancak, tüm KOBİ'ler için ortak olan bazı kısıtlamalar vardır. Bu ortak kısıtlamalar arasında sermaye eksikliği, hammadde teminindeki zorluklar, ilgili iş bilgilerine erişim eksikliği, pazarlama ve dağıtımdaki zorluklar, düşük teknolojik yetenekler, yüksek nakliye maliyetleri, iletişim sorunları, hantal ve maliyetli bürokratik prosedürlerin neden olduğu sorunlar (özellikle gerekli lisansların alınması) ve piyasa bozulmalarına neden olan politikalar ve düzenlemeler olarak sıralanabilir (Tambunan, 2008: 150).

Piyasalara büyük ölçekli firmaların hakim olması kırsal üreticileri ve KOBİ'leri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu tür işletmelerin düşük sermaye yapısı, hammaddeye erişim sıkıntıları, güncel ve teknolojik gelişmeleri yeterince hızlı takip edememeleri, yüksek nakliye maliyetleri, iletişim, pazarlama ve reklam ağlarının olmayışı, bürokratik engellerle uğraşacak birimlerinin olmaması ve yeterince desteklenmemeleri rekabet ve pazarlık güçlerini yok etmektedir (Tambunan, 2008: 150). Türkiye'de de Avrupa Birliği (AB) ve dünyada olduğu gibi tarımsal işgücünde toplam işgücüne oranla azalma görülmektedir. Bu durum Şekil 2'de gösterilmiştir.

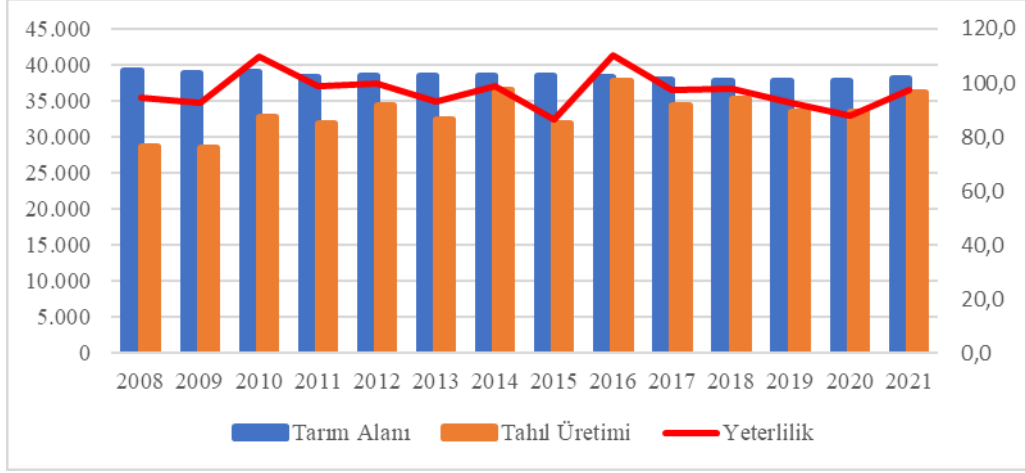
Şekil 2. Tarımsal İşgücünün Toplam İşgücüne Oranı

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS>

Şekil 2 incelendiği zaman, tarımsal işgücünün son 30 yılda düzenli olarak oransal olarak azaldığı görülmektedir. Artan ihtiyaçlara rağmen görülen bu azalış, üretime yansımamaktadır. Şekil 3'de Türkiye'de yıllara göre büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı gösterilmektedir.

Şekil 3: Yıllara Göre Tarım Alanı (1000 Hektar), Tahıl Üretimi (1000 ton) ve Yeterlilik (%)

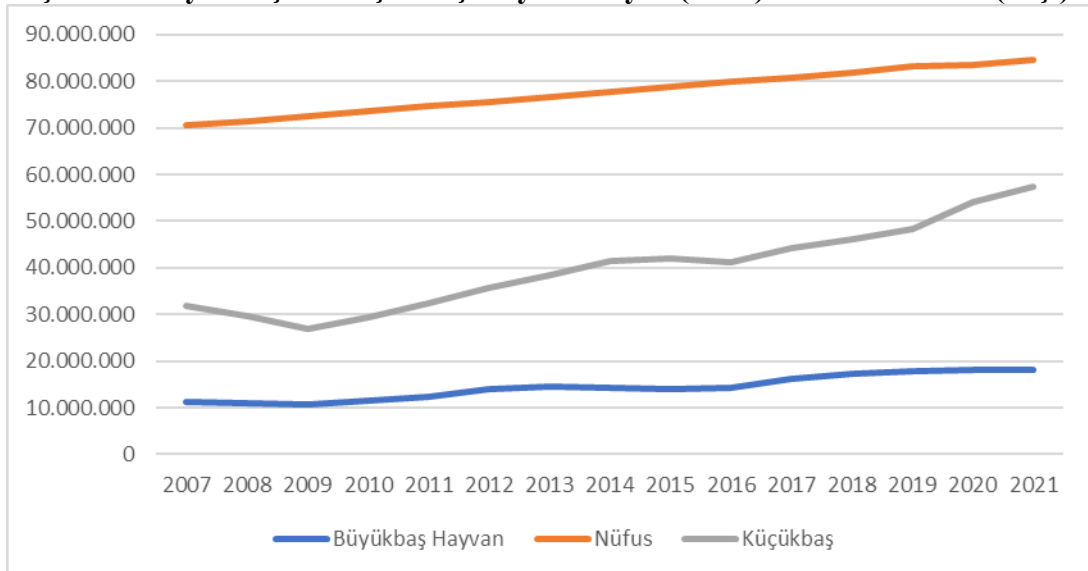

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/>

Şekil 3'teki tarımsal işgücündeki oransal azalmayla birlikte tarım alanlarında meydana gelen azalma Şekil 3'de görülmektedir. Buna rağmen toplam tahıl üretimi her yıl artış göstermektedir. Aynı şekilde tahıl üretiminin ülke ihtiyacına yeterliliği oransal olarak yatay bir görünüm vermektedir. Şekil 3'e göre 39 milyon hektardan 38 milyon hektara düşen tarım alanına rağmen tahıl üretimi 28 milyondan 36 milyon tona çıkmıştır.

Tarım alanlarında ve tarımda çalışan işgücünde meydana gelen oransal azalmaya rağmen büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısında da artış gözlemlenmektedir. Bu durum Şekil 4'te gösterilmiştir.

Şekil 5. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Sayısı (Adet) ile Ülke Nüfusu (Kişi)

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/>

Şekil 4'te büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısındaki artış ile ülke nüfusundaki artış görülmektedir. Buna göre büyükbaş hayvan sayısındaki artış yaklaşık %75, küçükbaş hayvan sayısındaki artış yaklaşık %80 olarak gerçekleşmiştir. Buna karşılık aynı dönemde ülke nüfusu yaklaşık %20 oranında artmıştır.

Yukarıdaki verilere göre hem tarım alanlarında hem de tarımsal işgücünde oransal bir azalma meydana gelmekte, bununla birlikte tarımsal ve hayvansal üretimde artışlar gözlemlenmektedir. Bu durumun nedeni olarak verimlilik artışından bahsedilebileceği gibi büyük ölçekli işletmelerin ölçek ekonomisinden yararlandıkları da söylenebilir.

Özellikle 2010'lu yıllardan sonra Türk tarım sektörü yapısal bir değişim görülmeye başlamış ve tarımsal işletmelerin sahip olduğu arazi büyüklüğünde artışlar gözlemlenmiştir. Günümüzde 50 dekardan fazla arazisi olan işletme grubu toplam arazinin %85'ine sahip durumdadır. Büyük işletme başına düşen arazi miktarı ise 224 dekadır. Bu nedenle uygulanacak tarım politikalarında şirket büyüklüklerinin ve gelirlerinin dikkate alınması gerekmektedir (Bayramoğlu, 2020).

Yanlış kamusal tarım politikaları köylü üretimini azaltmıştır. Tarımsal üretimin desteklenmesinde oluşan zaafırlar kırsal alanda yaşayan insanların zorlanmasına neden olmaktadır. Uygulanan neoliberal politikalar büyük ölçekli firmaların lehine bir durum ortaya koymuştur. Bu durumun önüne geçebilmek için kırsal üretimi ve küçük ölçekli aile işletmelerinin desteklenmesi gerekmektedir (Öztornacı ve Veziroğlu, 2012: 298). Alıcıların veya perakendecilerin azaldığı, çok sayıda satıcının bulunduğu bir piyasada alıcıların pazarlık şansı artmakta, fiyatlar alıcıların lehine azalmaktadır. Bu durum sonucunda ise üretim düşüşleri ile karşılaşmaktadır (Jedlickova 2016, 41).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir gıda üretimi yanlış politikalar sonucunda risk altındadır. Bu ülkelerde gıda talebinin karşılanabilmesi yapılacak olan ithalata bağlı hale gelmektedir (Öztornacı ve Veziroğlu, 2012: 298). Büyük ölçekli gıda perakendecilerin yüksek işlem hacimleri, küçük çaplı üreticilerin ürünlerini satmasını ve rekabet edebilmelerini imkansız hale getirmektedir (Weatherspon ve Reardon, 2003: 334).

Kartel, şirketlerin kendi bağımsızlıklarını kaybetmeden gerçekleştirilen piyasa bozucu birleşmelerdir. Karteller, tekel oluşturmak amacıyla satıcıların bir araya gelerek yüksek kar marjıyla işlem yapabilmelerine ve rekabeti ortadan kaldırmalarına olanak tanımaktadır (Şimşek, 2010: 94). Rekabetin korunması ve tekelleşmenin önüne geçilebilmesi için devletler yasaklayıcı önlemler alabilmektedir. Bu kapsamda oluşabilecek kartel yapıların, piyasa işleyişini bozacak tedbirler alması ve rakiplerini saf dışı bırakacak eylemlerde bulunması kanunen yasaklanmıştır (Öztürk ve Bayraktar, 2009: 89).

Devletin Monopol Piyasa Oluşumlarını Önleme Araç ve Yöntemleri

Serbest piyasa ekonomisi olarak tanımlanan kavramın temeli rekabete dayalıdır. Bu nedenle serbest piyasa ekonomisi klasik yaklaşımın ne olursa olsun piyasaya müdahale edilmemeli anlayışından farklılık göstermektedir. Rekabetin ortamının bozulması yıkıcı etkilere neden olduğundan, bu durumun devlet tarafından kontrol edilmesi ve denetlenmesi gerekmektedir (Öztürk ve Bayraktar, 2009: 78). Sosyal kaygılar nedeniyle, hükümet çoğu zaman belirli ürün veya hizmetlerin bazı tüketicilere maliyetinden daha düşük bir fiyatla sunulmasını sağlama ihtiyacı hissedebilir (Depoorter, 1999: 504). Ancak küreselleşme ile beraber farklı yaklaşımlar da ön plana çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan biri de serbest rekabet ortamının sağlanması ile birlikte tekelleşmenin önüne geçilmesidir. Bu şartların sağlanması modern devletlerin görevleri arasında sayılmaktadır (Ener ve Demircan, 2006: 209).

Bu nedenle, kamu refahını artıran sonuçlar üretmek için giriş özgürlüğüne, fiyatlama özgürlüğü ve bunun tersi eşlik etmelidir (Bailey, 1981: 181). Diğer bir deyişle, herhangi bir zamanda tüm rakiplerine karşı fiyat kıran "baskın" bir firma rekabeti bastırmamıştır, çünkü rekabet devamlılığı olan bir ekonomik süreçtir (Dilorenzo, 1996: 45).

Serbest piyasa ekonomisi içinde ortaya çıkacak olan sorunların çözümü yine serbest piyasa ekonomisine bağlıdır. Tam rekabet piyasasının sorunsuz işlediği şartlar altında bu durum mümkün olabilir (Öztürk ve Bayraktar, 2009: 91). Serbest piyasa işleyişinin bozulması

durumunda, ortaya çıkacak olan bozuk işleyişin düzeltilmesi noktasında devlet müdahalesi en önemli etmendir (Akyıldız ve Eroğlu, 2005: 71).

Devletin monopol piyasalarına yönelik müdahaleleri ilk olarak anti-tröst oluşumların önüne geçmek amacıyla Amerika'da çıkarılan Sherman (1890) kanunlarıdır. Bu kanunlar firmaların hem ABD'nin eyaletlerinde hem de dış ticaretinde müteşebbisler arasındaki ticareti kısıtlayıcı tüm anlaşmaların yasaklanmasına yöneliktir. Sherman yasalarını 1914 yılında kabul edilen Clayton kanunları izler. Clayton kanunları aslında Sherman kanunlarının daha açık bir şekilde ifade edilmiş halidir. Rekabeti engelleyici faaliyetlere yönelik olarak en net düzenlemeler AB'nin kuruluş temellerinin atıldığı 1957 yılındaki Roma Antlaşmasıdır (Hacıyev, 2011:109). Rekabeti düzenleyici bu kanunların uygulanmasında bazı sorunlar vardır. Bir firmanın ya da firmaların monopol gücünü piyasadan alması ile kendi teknolojik yeniliklere ayak uydurma ve girişimcilik kabiliyetleriyle elde edebilmesi arasında önemli bir fark vardır. Nitekim eğer firma kendi teknolojiyle ve üretim kapasitesiyle piyasada ön plana çıkmışsa bu firmanın monopol gücünü kırmak aslında kendi ülke menfaatlerine zarar vermek anlamına gelmektedir. Bu açıdan ABD'de II. Dünya savaşından sonra monopol yapılara yönelik uygulamaya konulan yapısalcı yaklaşım piyasada rekabeti bozucu tüm girişimcilere yöneliktir. Stigler (1968) çalışmasında rekabeti bozucu her türlü faaliyetin önüne geçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Monopol yapının var olduğu piyasalarda küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin piyasadan çekilmesinin kaçınılmaz olduğunu ve bu durumda gelişmenin önündeki büyük bir engel teşkil ettiğini öne sürer. Behavioristler olarak adlandırılan modern yaklaşım bu durumu reddeder ve piyasa kurallarına uyan kendi alanlarındaki faaliyetleri ile ön plana çıkan işletmelere yönelik anti-tröst politikaların etkin ve verimli davranış sergileyen işletmeleri cezalandırmaktan başka bir şey olmadığını öne sürer. Nitekim bu bakış açısı ABD'de uygulanan Sherman kanunlarına da etki etmiş ve belirli kanun maddelerinde değişikliğe gidilmiştir. Bu bakımdan devletin piyasadaki rekabeti bozucu faaliyetlere yönelik olarak uygulanan/uygulanacak politika ve politika araçlarına da etki etmiştir (Hacıyev, 2011: 112). Bu nedenlerden dolayı piyasayı düzenlemeye yönelik atılacak adımların başarısının, hükümetin onu yönetme yeteneğine büyük ölçüde bağlı olacağını varsayabiliriz (Bamzai, 2004: 1547).

Hükümetlerin monopol oluşumlarla mücadelesinde bir diğer yöntem fiyat düzenlemeleridir. Bunun sonucunda tüketiciler monopol mallarını alım fırsatı yakalarlar. Fakat önemli olan devletin fiyatı hangi seviyede regüle edeceğidir. Şöyle ki fiyat ya marjinal maliyete (MC) ya da Ortalama toplam maliyete (ATC) eşit olmadır ki etkin bir fiyat mekanizması işleyebilsin. Eğer devlet monopol firmanın fiyatlarını MC'ye eşitse bu durumda firmanın toplam gelirleri toplam maliyetlerinden düşük olacaktır. Bu durumda firma piyasadan çekilmek zorunda kalır. Bu durumda hükümet vergi yoluyla monopolün zararını telefi etmek isteyebilir fakat bu durumda da ölü ağırlığı kaybı³ ile karşı karşıya kalır. Diğer bir ayarlama ise fiyatın ATC'ye kadar indirilmesidir. Bu durumda firma toplam geliri marjinal maliyetinin üzerinde olduğundan firma faaliyetine devam edecektir. Bu durumda ise firma devletin desteği olmadan piyasaya tutunabilecektir. Fakat bu durumda da firma ekonomik kar gibi bir ödülün mahrum kaldığı için artık yeni mal ve hizmet üretemeyecektir. Bu açıdan ekonomistlerin birçoğu monopollerin varlığına izin vermenin fiyat düzenlemelerinden daha etkin bir politika aracı olacağını söylemektedirler (Acemoğlu vd., 2019: 336-338).

³ **Ölü ağırlık kaybı:** Ekonomideki fiyat kontrollerinden kaynaklanan rekabeti bozucu etkilerin üretimi azaltması ve bu durumun hem tüketici hem de üretici rantında meydana getirdiği toplam kayba denir (Acemoğlu, vd., 2019:190).

Monopolle Mücadelede Zincir Marketlere Kartel Cezası Kesilmesi

Fiyat düzenlemelerinin başarısız olacağı görüşü, kamu sektörüne fiyat rekabetinin sağlanması ve tüketicinin korunması amaçlarına ulaşmak için denetim ve kontrol mekanizmasını etkin olarak kullanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle Rekabet Kurulu tarafından yapılan incelemelerde 2021 yılında çeşitli incelemeler yapılmıştır.

Serbest piyasa işleyişini bozacak kartelleşme ve tekelleşme durumlarının önüne geçmek için ve ekonomik olarak kamu düzenini sağlamak Rekabet Kurumunun görevi olarak tanımlanmaktadır. Bu görev anayasanın 167. Maddesi ile; *“Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiilli veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler”* ifadeleri ile yerini bulmuştur.

Rekabet Kurumu Başkanlığı, 28.10.2021 tarihli, 21-53/747-360 sayılı kurur kararı ile hakkında soruşturma açılan 30 adet perakendeci ve tedarikçi firma hakkında incelemelerini tamamlamıştır. Yürütülen soruşturmaya ilişkin raportör iddiasına göre incelenen firmalardan; A101, BİM, CARREFOURSA, MİGROS ve ŞOK firmalarının kartel niteliğinde anlaşma içinde oldukları belirtilmiştir. Aynı zamanda tedarikçilerin de faaliyetlerinden dolayı suça iştirak ettiği, SAVOLA ve P&G firmalarına da 4054 sayılı kanunun 4. maddesinin⁴ ihlali nedeni ile aynı Kanun’un 16. maddesi üçüncü fıkrası uyarınca perakendeci firmalar ile beraber idari para cezası uygulanması gerektiği belirtilmiştir (Rekabet Kurul Kararı, 2021: 7-8).

Rekabet Kurul Kararı’na göre bu cezalara neden olan bazı tespitler kanıt olarak sunulmuştur. Kurul Kararı’nda (2021: 22-24) belirtilen, “Yudum” markalı ayçiçek yağının fiyatının yükseltilmesine ilişkin tedarikçi SAVOLA ile perakendeciler arasında yazışmalar sonucunda fiyatlar yükseltilmiş MİGROS firmasının ürünlerde indirim yapması sonucunda;

Carrefour: *“A bey bu fiyatlar nedir hayırdır bir durum mu oluştu bilmediğimiz. Hem zeytin yağı fiyatlarımızı hem de Ayçiçek fiyatlarımızı çekiyorum ve farkını kesiyorum. Sonra bana niye böyle oluyor demeyin olur mu”* şeklinde tepki göstermiştir.

Farklı tarihli bir görüşmede ise (2021: 26, 28), ŞOK firmasında ayçiçek yağının anlaşılan fiyattan düşük satıldığı diğer firmalar tarafından görülmüştür;

A101: *“Ya 11,95 e organize olduk biz Yapmayın şunu ya adam avantajlı kaldı”*,

A101: *“Şimdi fiyatı bozuyoruz”*

SAVOLA: *“Hayır sakın yapmayın. Çok sıkıntı olur. Acil 24,95 ikili fiyat a çıkalım”*

A101: *“Sıkıntıyı yapan ŞOK biz değiliz Biz toplantıda net ifade ettik. Bu oyunda yokuz”*

SAVOLA: *“Ama dahil oluyorsunuz. Beraber hareket etmemiz gerekiyor. Onlar gel gel yapıyor siz oyuna giriyorsunuz. Yapmayın”* ifadeleri ile fiyatların kontrol edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Sıvı yağ ürünleri dışında farklı ürünlerde de fiyat anlaşmaları olduğu telefon ve e-mail kayıtlarında görülmektedir. Patates, soğan ve domates, süt ve süt ürünleri, bakliyat, patates çipsleri, temizlik ve hijyen ürünleri, atıştırmalıklar, şekerlemeler gibi birçok üründe fiyat ayarlamaları yapıldığı cep telefonu yazışmalarında ve e- maillerde tespit edilmiştir. Bu durum karşılığında ise soruşturulan firmalar arasında yer alan;

1. BİM Birleşik Mağazalar A.Ş.’ye 958.129.194,39 TL;

2. CarrefourSA Carrefour Sabancı Ticaret Merkezi A.Ş.’ye 142.469.772,07 TL;

⁴Madde 4- Belirli bir mal veya hizmet piyasasında doğrudan veya dolaylı olarak rekabeti engelleme, bozma ya da kısıtlama amacını taşıyan veya bu etkiyi doğuran yahut doğurabilecek nitelikte olan teşebbüsler arası anlaşmalar, uyumlu eylemler ve teşebbüs birliklerinin bu tür karar ve eylemleri hukuka aykırı ve yasaktır (mevzuat.gov.tr).

3. Migros Ticaret A.Ş.'ye 517.672.762,75 TL;
4. Savola Gıda ve San. Tic. A.Ş.'ye 22.210.998,63 TL;
5. ŞOK Marketler Ticaret A.Ş.'ye 384.369.037,15 TL;
6. A101- Yeni Mağazacılık A.Ş.'ye 646.582.329,39 TL; idari para cezası verilmiştir.

SONUÇ

Piyasada kaynak etkinliği mikro anlamda oldukça önemli bir konudur. Tam rekabet koşullarının geçerli olduğu piyasa için piyasa başarısızlığı söz konusu değilken aksak rekabet piyasaları kaynak tahsisinde etkinliği bozucu bir etki yarattığından piyasa başarısızlıklarının hem nedeni hem de sonucu olma özelliği taşımaktadır. Monopol piyasası tam rekabet piyasasıyla karşılaştırıldığında iki uç piyasa olma özelliği göstermektedir. Bu nedenle kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması ve rekabet koşullarının iyileştirilmesi açısından monopol piyasa oluşumlarının ve etkilerinin ortaya koyularak anlaşılması oldukça önemlidir. Diğer bir ifadeyle sorunun kaynağını anlamak rekabeti etkin kılmak adına hazırlanacak reçetenin başarılı olma olasılığını da artıracaktır.

Klasik ekolün fiyat mekanizmasının kendiliğinden sorunları çözeceği varsayımının geçerli olamayacağı artık genel kabul görmüş bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan devletin gerektiğinde ve gerektiği oranda piyasa oluşumlarına müdahale etmesi piyasa rekabetinin korunması açısından gereklidir. Müdahale aracı olarak devletler üç yöntemi benimsemişlerdir. Bunlardan ilki piyasadaki rekabet yapısını bozucu oluşumlara karşı çıkarılan yasal düzenlemelerdir. Bu düzenlemeler firmalara bazı kanuni yükümlülükler getirerek aksak rekabet piyasa oluşumlarının önüne geçmektedir. Fakat bu yöntemde ekonomiye olumlu katkı sağlayabilen firmalar ile manipülatif firmaları ayırmak oldukça güçtür. Diğer ise devletin monopol oluşumlara yönelik yaptığı fiyat düzenlemeleridir. Fiyat düzenlemeleri ise firmaların piyasadaki çekilmelerine ve gelişimlerine zarar vermektedir. Üçüncü yöntem olarak ise devletin üretim yapmasıdır ki, küreselleşme ve neoliberalleşme ile artan özelleştirmeler sonucunda bu yöntemin büyük oranda terk edildiği görülmektedir.

Türkiye’de kentsel nüfusun her geçen yıl artması, tarımsal üretimde çalışan kişi sayısının oransal olarak azalması önemli göstergelerdir. Bu göstergelere rağmen tarımsal üretimde verimlilik artışları ile üretimde artışlar görülmektedir. Bu durum genel olarak olumlu karşılanmakla beraber ortaya yeni bir sorun çıkarmaktadır. Bu da tarımsal üretimin büyük ölçekli işletmeler tarafından gerçekleştirilmesidir. Büyük ölçekli işletmeler düşük maliyetli üretim yapabildiğinden, hala kırsalda yaşayan üreticiler bu işletmelerle rekabet edememektedirler. Bu durum perakende zincirlerinin pazarlık gücünü kullanarak düşük fiyattan satın almalar gerçekleştirmeleri ile birleşince kırsal üretim yok olma noktasına gelmektedir.

Küçük üreticilerin pazarlama imkânlarının kısıtlı olması, büyük şirketlerin perakende sektöründe belirleyici konuma gelmesine neden olmaktadır. Rekabet ortamının bozulması ve serbest piyasa kurallarının işleminde aksaklıkların ortaya çıkması durumunda hem küçük üretici hem de tüketici mağdur olmaktadır. Çalışma sonucunda kamu sektörünün denetim ve incelemelerini önemli olduğu, bununla birlikte devletin sağladığı destek ve teşviklerde işletme büyüklüklerine göre farklılıkları göz önüne alması gerekliliği de vurgulanmaktadır. Kırsal yaşam desteklenmeli ve teşvik edilmelidir. Ülkenin büyük kısmının tüketici konumuna gelmesi gıda sürdürülebilirliğini kırılgan hale getirmektedir.

Türkiye’de ulusal perakende zincirlerinin kendi aralarında kurdukları kartel yapılarla mücadele etmek amacıyla bu firmalara büyük idari para cezaları kesmişlerdir. Fakat bu cezanın etkili olduğunu söylemek oldukça güçtür. Çünkü bu yapılar sadece perakende satış aşamasında değil üretim ve üreticiden tedarik etme aşamalarında da monopol konumunda olduklarından bu firmaların satış fiyatları aynı zamanda piyasa fiyatını gösterir niteliktedir. Ayrıca şunu da belirtmemiz gerekmektedir. Küresel boyutta tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisinin çıktıda meydana getirdiği düşüş, tedarik zincirinde de aksaklıklara neden olmuştur. Bu duruma bağlı olarak tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ekonominin çarklarının dönebilmemesi amacıyla uygulanan mevcut para ve maliye politikalarından sapmalar enflasyon başta olmak üzere birçok makro iktisadi sorunu beraberinde getirmiştir. Kriz ve

belirsizliğin hakim olduğu bu ortamı da kendi lehine çevirme çabasında olan firma ve işletmelerinde olduğu apaçık ortadadır. Türkiye açısından değerlendirecek olursak Rekabet Kurumunun bu durumu dikkate alması da büyük önem arz etmektedir.

Konu hakkında araştırma yapacak olanlara yönelik olarak kırsal üretimin güçlenmesi, piyasada köylü üretimin pazarlık gücünün artırılması ve pazar imkânlarının genişletilmesi için kooperatifçilik konusunu incelemeleri tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D, Laibson, D. Ve List, A. J. (2019). *Microeconomics*, Pearson, London.
- Ahlersten, K. (2008). *Microeconomics*, Ventus Publishing, Colarado.
- Akal, M. Terzi, N. (2015). Mal ve Hizmet Piyasalarında Monopolistik Rekabet Uygulamaları, *KAÜ İİBF Dergisi*, Cilt: 6, Sayı:11, s. 87-12.
- Akça, H. (2011). Devlet Müdahalesinin Başarısızlığı Üzerine Bir Değerlendirme. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 3, s.179-190.
- Akyıldız, H. Ve Eroğlu, Ö. (2005). Tartışılan Boyutlarıyla Piyasa Başarısızlığı ve Devlet Müdahalesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı:1, s. 57-75.
- Bamzai, A. (2004). The Wasteful Duplication Thesis in Natural Monopoly Regulation, *The University of Chicago Law Review*, Volume: 71, No:4, s.1525-1547.
- Bayramoğlu, Z. (2020). Tarımsal Kalkınmada Farklı Yaklaşımlar, <http://www.turktarim.gov.tr/Haber/478/tarimsal-kalkinmada-farkli-yaklasimlar> Erişim Tarihi: 01.05.2022.
- Carlsson, B. (1972). The Measurement of Efficiency in Production: An Application to Swedish Manufacturing Industries, 1968, *Swedish Journal of Economics*, Volume: 74, No: 4, s. 468-485.
- Depoorter, B. W. (1999). Regulation of natural monopoly, *Encyclopedia of Law and Economics, Part V-Regulation of contracts*. <https://reference.findlaw.com/lawandeconomics/5400-regulation-of-natural-monopoly.pdf> Erişim Tarihi: 12.4.2022
- Dilorenzo, T. J. (1996). The Myth of Natural Monopoly, *The Review of Austrian Economics*, Volume: 9, No: 2, s. 43-58.
- Dobbin, F. Ve Dowd, T. J. (2000). The Market That Antitrust Built: Public Policy, Private Coercion, and Railroad Acquisitions, 1825 to 1922, *American Sociological Review*, Volume: 65, No: 5, s. 631-657.
- Dünya Bankası, Tarımsal İşgücünün Toplam İşgücüne Oranı, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS> Erişim Tarihi: 22.04.2022
- Ener, M. Ve Demircan M. (2006). Küreselleşme Sürecinde Yeni Devlet Anlayışı ve Türkiye, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:2, s. 197-218.
- Günaydın, G. (2006). Bağımsız Türkiye için Bağımsız Tarım Modeli, *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, Sayı:78-79, s.10-15.
- Hacıyev, N. (2011). Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Rekabet Politikası, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 108-121.
- Heinberg, R. Ve Bomford, M. (2016). *Tarım ve Gıdanın Dönüşümü, Ekoloji Serisi-35*. Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Ison S. Ve Wall, S. (2007). *Economics, 4. Edition*. Pearson Education Limited: England.
- Jackson, E. A. Ve Jabbie, M. (2019). *Understanding Market Failure in the Developing Country Context.*, In: Filho, Walter L. et. al. (Ed.): Decent Work and Economic Growth: Encyclopedia of Sustainable Development Goals, Springer Nature Switzerland, Cham, s. 1-10.
- Jedlickova, B. (2016). *Resale Price Maintenance and Vertical Territorial Restrictions: Theory and Practice in EU Competition Law and US Antitrust Law, First Edition*. Edward Elgar Publishing Limited, United Kingdom.
- Karluk, R. (1994). *Türkiye’de Kamu İktisadi Teşekkülleri ve Özelleştirme*, Erler Matbaacılık, İstanbul.
- Kıymaz, T. Ve Şahinöz, A. (2010). Dünya ve Türkiye – Gıda Güvencesi Durumu. *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 21, Sayı: 76, s. 1-30.

- Mankiw, N. G. (2014). *Principles of economics*. Cengage Learning, Boston.
- Özdemir, Z., Sever, E., Mercan, B., Ustaoglu, M. (2012). *Mikro İktisadi Analiz*. Der Yayınları, İstanbul.
- Öztornacı, B. ve Veziroğlu, P. (2012). Küreselleşme ve Türkiye’de Kırsal Yoksulluk. *10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, Konya.
- Öztürk, N. (2004). Piyasa Başarısızlıkları, *Öneri Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 21, s.173- 187.
- Öztürk, N. ve Bayraktar, Y. (2009). Aksak Rekabetin Önlenmesinde Devletin Rolü, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, s. 74-93.
- Pamuk, Y. (2009). Monopolün Refah Kaybı: Teori ve Uygulama. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Perloff, M. J. (2017). *Microeconomics: Theory and Applications with Calculus Plus Myeconlab with Pearson Etext*. Pearson Education Limited, Pearson.
- Pike, C. (2021). Rawlsian Antitrust. Centre for Competition Policy, CCP Working Paper 21-04. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3832594 Erişim Tarihi: 15.04.2022.
- Rekabet Kurulu Başkanlığı, Kurul Kararı, <https://www.rekabet.gov.tr/Karar?kararId=82884ab7-9d26-405c-9019-e2b9ee10f2c7> Erişim Tarihi: 25.04.2022.
- Sherman, J. (1890). Congressional Record. [21 cong. Rec. 2455-2474 \(Mar. 21, 1890\)](https://www.congress.gov/records/21-cong-rec-2455-2474) ([appliedantitrust.com](https://www.appliedantitrust.com)) Erişim Tarihi: 28.03.2022.
- Stigler G. L. (1968). *The Case Against Monopoly in Monopoly Power and Economic Performance*. Mansfield Press, New York.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Komisyon Raporu, [https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/Tarim ve GidadaRekabetciUretimOzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf](https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/Tarim_ve_GidadaRekabetciUretimOzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf) Erişim Tarihi: 22.04.2022.
- Şener, O. (2011). “Fonksiyonel Maliye Politikası”, *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, s.3-15.
- Şimşek, Ş. (2010). *İşletme Bilimlerine Giriş*. Eğitim Kitabevi, Konya.
- Tambunan, T. (2008). SME Development, Economic Growth, and Government Intervention in a Developing Country: The Indonesian Story, *Journal of International Entrepreneurship*, Volume: 6, s. 147–167.
- Temürcü, C. (2021). Türkiye’de Tarım ve Gıda: Mevcut Durum ve Öneriler. <https://www.dortmevsimekoloji.org/wp-content/uploads/2021/09/T%C3%BCrkiye%E2%80%99de-tar%C4%B1m-ve-g%C4%B1da-mevcut-durum-ve-%C3%B6neriler.pdf> Erişim Tarihi: 10.04.2022.
- Tunç, H. (2019). *Mikro İktisat*. Sümer Kitapevi, İstanbul.
- Turanlı, R. (2006). *Mikro Ekonomik Analiz*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.
- Turmuş Binici E (2022). “Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecinde Arjantin’de Köylülük: Sorunlar ve Örgütlenmeler”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 46, Sayı: 1, s. 36-62.
- TUİK, Bitkisel ürün Denge Tablosu, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Urun-Denge-Tabloları-2020-2021-45505> Erişim Tarihi: 22.04.2022.
- TUİK, Hayvansal Üretim İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayvansal-Uretim-Istatistikleri-Aralık-2020-37207> Erişim Tarihi: 22.04.2022.
- Ünsal, M. E. (2010). *Mikro İktisat*, İmaj Yayınevi, Sekizinci Baskı, Ankara.
- Wallis, I. J. Ve Dollery, E. B. (1999) *Market Failure Government Failure Leadership and Public Policy*. Macmillan, London.

-
- Weatherspoon, D.D. ve Reardon, T. (2003). The Rise of Supermarkets in Africa: Implications for Agrifood Systems and the Rural Poor, *Development Policy Review*, Volume: 21, No: 3, s.333-355.
- West, E. G. (1978). The Burdens of Monopoly: Classical Versus Neoclassical, *Southern Economic Journal*, Volume: 44, No:4, s. 829-845.
- Yıldırım, K., Koyuncu, C., Yazıcı, A. Ve Erdoğan, M. (2012) *Mikro İktisat*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Yücel, D. (2021). *Tohum ve Tarım İlacı Piyasalarında Yoğunlaşma ve Tekelleşme: Çok Uluslu Şirket Egemenliği*. İ. Karabıyık (Ed.), *Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Çalışmaları İçinde*, s. 45-68.

EXTENDED ABSTRACT

The most ideal type of market is the perfect market, as well as there are many types of markets. However, there are deviations in perfect market conditions due to certain reasons. These markets are called imperfect competition markets. The emergence of imperfect competition markets actually occurs as a result of deviations from one or more of the perfect market conditions (atomisity, transparency, mobility and homogeneity). These markets are categorized in the literature as monopoly, duopoly, oligopoly and monopolistic competition markets. Monopoly market, which is one of these market types, represents an extreme type of market where price competition is absent and in and out to the market is limited, unlike the perfect market. The emergence of monopoly markets is due to the fact that companies exclude other companies thanks to their cost advantage against other companies with their scale size, the privileges granted by the state to some companies, cartels, patents and intellectual industry property rights. The common point of all these reasons is the prevention of entry and exit to the market. Therefore, the state has an important task in terms of securing the competitive conditions in the market.

In this study, it is aimed to reveal the position of the public in the formation of monopoly market by revealing the monopoly market and the reasons for the emergence of this market. The main purpose of the research is to determine the necessity of public intervention in eliminating monopoly market formations that have an effect on reducing social welfare by distorting competition. In this respect, first of all, monopoly markets and the formation of monopoly markets were examined, then the effectiveness of public intervention methods for these formations was discussed on the basis of market failures. In this context, is the cartel fines imposed on national retail chains a regulatory intervention or a distorting move? The subject was tried to be evaluated by seeking an answer to his question.

The fight against monopoly structures, which we tried to explain above, is also a very important factor in ensuring sustainable food production of vital importance for human life. Thus, the effect of agriculture and livestock policies implemented in Turkey, it has caused many companies operating in the market both in retail sales and production stages to gain market dominance. The cartel that established among themselves weakened the competitiveness of other small-scale companies. The state should intervene in the formations that distort competition in the market. As a means of intervention, states have adopted three methods. The first of these is the legal regulations enacted against the formations that disrupt the competitive structure in the market. These regulations impose certain legal obligations on companies and prevent imperfect competition market formations. However, in this method, it is very difficult to distinguish between companies that can contribute positively to the economy and manipulative companies. The other is the price regulations made by the state for monopoly formations. Price regulation, on the other hand, harms firms' withdrawal from the market and their development. The third method is the state's production, which seems to have been largely abandoned as a result of globalization and neoliberalization and increased privatization.

Efford to combat the cartel structures that national retail chains have established among themselves in Turkey, they have imposed large administrative fines on these companies. However, it is difficult to say that this punishment is effective. Because these structures are in a monopoly position not only in the retail sales stage but also in the production and procurement stages, the sales prices of these companies also show the market price. We should also point out that. The decrease in output caused by the Covid-19 pandemic, which has affected the whole world on a global scale, has also caused disruptions in the supply

chain. Depending on this situation, deviations from the current monetary and fiscal policies implemented in order to turn the wheels of the economy in Turkey, as in the whole world, have brought many macroeconomic problems, especially inflation. It is obvious that there are companies and businesses that are trying to turn this environment, which is dominated by crisis and uncertainty, to their advantage. If we evaluate it from the perspective of Turkey, it is of great importance that the Competition Authority takes this situation into account.